

Андрій Машко

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФЛЯЦІЇ В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ

Проблема інфляції займає помітне місце в економічній науці, оскільки соціально – економічні ефекти, які вона здатна викликати, впливають на оцінку економічної безпеки держави та корегують усі економічні процеси, що відбуваються в країні. Актуальність проблеми продиктована необхідністю пізнання сутності, глибинних причин та механізму інфляції, її особливостей та основних напрямів антиінфляційної політики. У вітчизняній науці досить довго переважали погляди на це явище виключно як на грошовий феномен, пов'язаний з необґрунтованою емісією, а, відповідно, боротьба з інфляцією провадилася шляхом адміністративного скорочення емісії. Однак, жорстке обмеження приросту грошової маси, не могло не вплинути на стан економіки, провокуючи, подекуди, наступне загострення системної кризи. Саме тому ми вважаємо за необхідне звернути увагу на досвід управління інфляційними процесами в країнах Європейського Союзу.

Вагомі теоретичні напрацювання, які характеризують специфіку економічних перетворень, природу інфляції та принципи формування антиінфляційних заходів, що покладені в основу економічної політики європейських держав, висвітлені у працях багатьох західних економістів, а саме: Дж.Б'юкенена, К.Вікселя, Дж.Гелбрейта, Е.Долана, Р.Орнбуша, Л.Ерхарда, Дж.Кейнса, К.Кемпбелла, С.Кеннета, А.Лаффера, Д.Сакса, П.Самуельсона, А.Філіпса, І.Фішера, М.Фрідмена та ін.

Зазначимо, що Україна є не єдиною державою, що зіткнулася із неможливістю одночасного вирішення усіх проблем перехідного періоду, адже інші країни також переживали бурхливі соціально-економічні та політичні перетворення. Тому можна стверджувати, що певні напрацювання урядів європейських країн у контексті стримування та ефективного управління інфляцією мають неабияку цінність та є потенційно можливими для імплементації в умовах вітчизняної економіки і, особливо, зважаючи на такі обставини:

- Україна прагне втілити в життя модель соціально-орієнтованої ринкової економіки, що діє в країнах ЄС.

- Європейському Союзу вдалося успішно поєднати держави з різним рівнем економічного розвитку, створивши при цьому єдиний валютний простір та забезпечити відносну макростабільність економік країн-учасниць.

- Країни ЄС потерпають від значного рівня безробіття, що, водночас, характерно й для України. Тому актуальною для вітчизняної економіки може бути практика стимулювання зростання зайнятості при одночасному стримуванні інфляційних процесів.

- Незважаючи на значні регіональні диспропорції в економічному розвитку, члени Союзу змогли забезпечити макроекономічну конвергенцію та виробити єдність цілей економічної політики. Для України, беручи до уваги існування перелічених вище проблем, такий досвід також становить неабиякий інтерес.

На сьогодні найпопулярнішою монетарною теорією є теорія лауреата Нобелівської премії Мілтона Фрідмена, котра стала відкритим викликом теорії відомого англійського економіста Джона Кейнса. Дж.М.Кейнс чи не перший сміливо заявив, що лише за допомогою державного втручання можна вирішити такі проблеми "чистого" капіталізму як високий рівень безробіття, хронічну нестачу попиту на товари, тощо. Було запропоновано механізм стимулювання попиту через емісію грошей та заохочення банківського кредитування. Практика зміни господарських механізмів "за Кейнсом", незважаючи на те, що протягом тривалого періоду успішно втілювалася в життя, все ж таки характеризується підвищеним інфляційним потенціалом, свідченням чого є 60-70-ті роки XX століття, упродовж яких європейські країни зіткнулися із зростанням рівня цін та знеціненням грошей. Альтернативою кейнсіанській теорії виступили, широко розрекламовані в економічній літературі повоєнного періоду, ідеї монетаристів, які відстоювали необхідність дерегулювання економіки. Прихильники монетаризму стверджували, що рівень національного доходу визначається масою грошей, котра перебуває в обігу, а тому, регулюючи її, можна впливати як на рівень цін, так і на реальний сектор виробництва. Внаслідок ґрунтовних досліджень М.Фрідмен зміг сформулювати ряд важливих висновків, а саме,:

- існує тісний зв'язок між обсягом грошової маси та рівнем цін;
- існує можливість економічного зростання як при зростанні, так і при зниженні рівня цін, за умови, що ці зміни будуть передбачувані та незначні;
- монетарний фактор визначає умови відтворення, а, отже, - впливає на економіку;

Ідеї сучасного монетаризму знайшли практичне застосування у 80-х роках минулого століття в економічній політиці провідних країн Заходу. Зокрема, можемо говорити про "рейганоміку в США" і "тетчеризм" у Великій Британії. Переорієнтація економічної політики (від кейнсіанської фінансової політики до монетарної) була зумовлена кризою кейнсіанського регулювання. Європейські країни дійшли висновку, що інфляція здійснює негативний вплив на економічний розвиток, а її наслідки можуть мати досить негативні прояви.

В сучасних умовах, як зазначає відомий економіст С.Фішер, під ціновою стабільністю розуміється не „нульова“ інфляція, а передбачається такий стан, коли „очікувані зміни середнього рівня цін настільки незначні та поступові, що вони не враховуються економічними агентами та домогосподарствами при прийнятті рішень“[4:5]. Саме тому завданням політики регулювання інфляції є стримування адаптивних інфляційних очікувань, а не усунення можливих джерел інфляційних шоків

З часів Другої світової війни капіталістичний світ двічі зіткнувся з інфляційними піковими навантаженнями. Вперше – коли виникла необхідність повоєнного реформування економічного устрою у напрямі становлення регульованої економіки ринкового типу; вдруге – під час нафтової кризи кінця 70-х, початку 80-х років ХХст., наслідками якої стали структурні зміни суспільного відтворення провідних європейських держав. Саме після згаданих подій, опираючись на теоретичні напрацювання та емпіричні дослідження, європейці починають надавати перевагу стабільності цін, вважаючи, що інфляція здійснює негативний вплив на економічний розвиток.

Поряд із цим слід зазначити, що країни ЄС переконані в тому, що рівень інфляції у Європейському регіоні визначається структурними, а не монетарними причинами, а тому ліберальна грошово-кредитна політика не тільки не сприяє зниженню безробіття, а навпаки - ускладнює політику в даному напрямі, оскільки інфляція викривляє напрям інвестиційних процесів, здійснює тиск на рівень довгострокових процентних ставок та нівелює розподільчу функцію цінового механізму.

Такі концептуальні зміни в економічних поглядах європейців знайшли відображення у політиці стримування інфляції упродовж 1980-1990-х років, що й стало основою для запровадження єдиної валюти. Як на практиці забезпечується стабільність цін в Європейському Союзі, адже тільки теоретичного консенсусу та політичної волі держав-союзниць замало? Тут необхідні дієві механізми реалізації цінової стабільності, котрі закріплені в Маастрихтському договорі. Мова йде, перш за все, про незалежність Європейського Центрального Банку (ЄЦБ), котра гарантована низкою положень, що стосуються інституційних аспектів діяльності банку, його функцій та персоналу. Європейський Центральний Банк не підпорядковується та не контролюється жодним інститутом політичної влади. Інституційна незалежність доповнюється оперативною незалежністю: визначивши пріоритети спільної грошово-кредитної політики, ЄЦБ володіє абсолютними повноваженнями у виборі інструментів для її проведення. При цьому встановлюються кількісні орієнтири гармонізованого індексу споживчих цін у якості основного завдання. Цей показник не повинен перевищувати 2%. Забезпечення відповідної цілі, встановленої на середньострокову перспективу, ЄЦБ досягає з допомогою регулювання величини грошової маси, при цьому за основу береться агрегат М3 – як найбільш гнучкий інструмент з точки зору середньострокових тенденцій. Він встановлюється на рівні 4%. Окрім цього, Банк використовує досить широку гаму економічних та фінансових індикаторів,

включаючи й економічні прогнози. Для забезпечення цінової стабільності важливе значення відіграє й політика відсоткових ставок. А з 1994 року повністю заборонено покриття бюджетного дефіциту шляхом надання прямих кредитів національними центральними банками. Передбачається також „особиста незалежність” керівництва Банку (всі члени Виконавчого комітету ЄЦБ вибираються на вісім років без права переобрання на другий термін), і „матеріальна незалежність” (всі національні центральні банки мають власні бюджети, що не залежать від владних структур держав-учасниць ЄС). Такий акцент на забезпечення незалежності ЄЦБ пояснюється насамперед тим, що, як показує практика, діяльність центральних банків значно ефективніша в країнах, де вони не контролюються органами влади. Так, емпіричний аналіз проведений вченими Р.Бейдом і М.Паркінном, виявив тісну кореляцію між незалежністю грошово-кредитних органів та стабільністю цін [2:98]. Таким чином, втілюючи засади економічного та валютного союзу, країни ЄС намагаються максимально гарантувати виконання ключової макроекономічної задачі – забезпечення стабільності цін – як запоруки стійкого зростання.

Можемо констатувати, що європейці змогли створити систему „подвійного захисту” ЄЦБ, оскільки, з однієї сторони, він є незалежним від політичних структур, а з іншої – для того, щоб Банк не використав свою незалежність на шкоду політики стабільності цін, – остання законодавчо закріплена у якості основної цілі його діяльності.

У контексті зазначеного, однак, можуть виникнути кілька принципових запитань. По-перше, чому виникла необхідність законодавчо закріпити стабільність цін як визначальне завдання для ЄЦБ і чи не повинен центральний банк будь-якої держави перш за все здійснювати антиінфляційну політику? По-друге, які чинники можуть стимулювати державу до використання інфляційних інструментів? При розгляді цих питань необхідно зауважити, що причини інфляції не слід обмежувати лише грошовими факторами, адже такими можуть бути різке зростання витрат виробництва чи заробітної плати, дефіцит державних фінансів тощо. Якщо інфляційний тиск перелічених чинників відчутний, то грошово-кредитна політика часто перетворюється на одновекторні економічні заходи, що, у свою чергу, стимулює „інфляційну спіраль”.

Відповідно, регулювання інфляції тільки грошовими засобами може носити фрагментарний та неефективний характер. Як справедливо зазначив відомий економіст А.Фаціо, „у великих та складних економічних системах рівень цін залежить від інших змінних обставин, зокрема від фіскальної політики та витрат на роботу силу. В таких випадках забезпечення грошової стабільності виключно грошово-кредитною політикою може бути шкідливим з точки зору забезпечення інших цілей економічної політики”[3:15].

Таким чином, виникають ситуації, коли макроекономічна політика повинна бути достатньо гнучкою, аби уникнути соціально-політичної напруги, але при цьому, на наш погляд, центральний банк завжди повинен стежити за ціновою стабільністю та проводити, адекватну ситуації, грошово-кредитну політику.

В контексті нашого аналізу, вважаємо за необхідне охарактеризувати обставини, за яких держава зацікавлена у зростанні цін.

1. Одержання додаткових доходів від друкування грошей, (від сеньйоражу). Окрім цього, інфляція знецінює державний борг та інші державні зобов'язання (характерно для України, в тому числі це стосується заборгованості по заробітній платі, соціальним виплатам та пенсіям). Держава зацікавлена у зростанні інфляції й за умови „збою” у функціонуванні податкової системи.

2. Держава може бути зацікавлена у девальвації національної валюти з метою забезпечення конкурентоспроможності власної економіки. Однак, практика останніх десятиліть показує, що досягнути конкурентоспроможності шляхом валютного демпінгу можна лише в короткостроковій перспективі.

3. Не виключено, що необхідність збереження стабільності банківської системи може зумовити відмову від політики стримування зростання рівня цін. Враховуючи, що головним інструментом грошово-кредитної політики є відсоткові ставки, жорстка політика, спрямована на забезпечення стабільності цін, може спровокувати банківську кризу. Прикладом такої ситуації може слугувати економічна ситуація в Росії у період 1997-1998 рр.

4. Необхідність підтримувати певний рівень зайнятості може змусити державу „відпустити” інфляційні процеси, адже досвід ЄС свідчить про те, що забезпечення стабільності цін тісно пов'язано з високим рівнем безробіття. Так, економісти М.Артіс та П.Ормерод стверджують, що „високий рівень безробіття в Європі є ціною досягнення макроекономічної конвергенції на базі низького рівня інфляції, традиційно характерного для Німеччини”[1:134]. При цьому зазначимо, що можна навести аргументи на користь протилежної гіпотези – високий рівень безробіття – це наслідок не низької інфляції, а, у значній мірі, інших чинників, зокрема: високого рівня оподаткування, соціального захисту, „зарегульованості” ринку праці, що не стимулює створення нових робочих місць тощо.

В політичній системі демократичної держави традиційним є розподіл влади на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову, динамічна взаємодія яких дозволяє забезпечувати баланс інтересів у суспільстві. Очевидно, що в економічній системі ринкового типу повинна існувати подібна

модель розподілу економічної влади. Так, центральний банк зобов'язаний забезпечити стабільність цін, національної валюти та рівновагу всієї грошово-кредитної системи. Економічні відомства в особі Міністерства економіки чи аналогічних структур повинні відповідати за забезпечення економічного зростання та необхідного рівня зайнятості. Натомість, Міністерство фінансів – за вироблення та втілення фінансової політики, і, особливо, тієї частини, що стосується сфери державних фінансів. Таким чином, визначивши пріоритети своєї діяльності, державні органи повинні віднайти баланс орієнтирів та ефективної співпраці в ім'я процвітання власної держави. З погляду інтересів суспільства цілком звичною виглядає ситуація, коли економічне зростання визнається вищою ціллю, аніж збереження цінової стабільності, однак ініціатором такої ідеї центральний банк практично не буває. Навіть більше, незалежність головного банку країни гарантує, що переслідуючи швидке економічне зростання, органи влади не зможуть свавільно використовувати грошово-кредитні інструменти. Слід наголосити, що центральний банк не може боротися із негрошовими інфляційними чинниками, але повинен стримувати грошово-кредитні механізми стимулювання інфляційних процесів.

Міністерство фінансів та Міністерство економіки, виходячи із такої схеми, не зобов'язані стояти на сторожі забезпечення цінової стабільності, адже вони не мають у своєму розпорядженні грошово-кредитних інструментів, натомість, можуть втілювати заходи, що сприятимуть економічному розвитку, але при цьому стежити, аби їхні дії не загрожували макроекономічній стабільності.

Такому підходу, на наш погляд, відповідає система, передбачена в Європейському Союзі. Маастріхтський договір передбачає розподіл відповідальності за грошово-кредитну та загальну економічну політику (ст. 107). Головною ціллю Європейського Центрального Банку визначено стабільність цін. Одночасно, Банку заборонено кредитувати фінансування бюджетного дефіциту національними урядами (ст. 104). Окрім цього, дохід від сеньйоражу ділиться пропорційно участі національних центральних банків в капіталі Європейського центрального банку.

Не менш важливий і суб'єктивний фактор – в країнах ЄС обирають у якості керівників центральних банків осіб, що характеризуються як жорсткі „консерватори” і пріоритетом у своїй роботі вбачають стримування зростання цін. При цьому оптимальний рівень консервативності індивідуальний для кожної країни і пропорційно підвищується разом із збільшенням безробіття та зменшенням інфляційної опірності суспільства.

Враховуючи досвід країн ЄС, можемо виокремити деякі антиінфляційні заходи, актуальні для економічної ситуації в Україні:

1. Контроль за грошовою масою доцільно ефективно поєднувати із чітким виконанням економічних програм, опираючись на методи економічного прогнозування.
2. Складання та виконання реального державного бюджету, котрий відповідатиме економічній ситуації та сприятиме економічному прогресу.
3. Реальне, а не номінальне реформування податкової системи з метою стимулювання підприємницької активності, а як наслідок – зростання податкових надходжень.
4. Забезпечення справжньої незалежності Національного банку від органів державної влади та політичних структур.
5. Забезпечення довіри громадян до грошово-кредитної системи держави.
6. Мінімізація впливу політичного чинника на всю банківську систему.
7. Доцільно вивчити можливість запровадження режиму таргетування інфляції.

Література

1. Artis M. and Ormerod P. (1994): Is There an „EMS-Effect” in European Labour Markets? 2. Babe R. and Parkin M. Central bank laws and monetary policy.- Ontario, 1987. 3. Cukiermann, A.: CBS, Credibility and Independence. Theory and Evidence; MIT Press, Cambridge, Massachusetts. 4. Fisher S. Towards and understanding of the costs of inflation.- Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy, 1981.

Анотація

На основі теоретичного аналізу ідей провідних західних економістів, охарактеризовано механізми управління інфляційними процесами в країнах Євросоюзу, особлива роль при цьому відведена Європейському Центральному Банку. Зосереджено увагу на найважливіших заходах, втілення яких можливе в Україні.

Annotation

On the basis of study analytical materials and the ideas of the outstanding economists the author marks the major reasons of the appearing of inflation in Europe. A special attention is paid to role of the European Bank. At the same time inflation in Ukraine, which was originally caused by process of transformation of economic system, in these conditions became one of economic forces objectively promoting destruction of old system of the public relations and institutes. The antiinflationary policy in such conditions should be determined in view of all factors of inflation, but the basic emphasis should be done on the most important factor for this period.